

Гула Л. Ф.,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права і процесу
Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»

Габор В. В.,
студент
Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ШЛЯХОМ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ

PROVIDING OF CRIMINAL REALIZATION IS BY APPLICATION OF MEASURE OF SUPPRESSION DETENTION OF PERSON

У статті визначено поняття та зміст забезпечення кримінального провадження. Охарактеризовано основні заходи забезпечення кримінального провадження та причини їх застосування. Визначено запобіжний захід «затримання особи». Окреслено юридичні підстави та завдання затримання особи, яка підозрюється у вчиненні злочину. Доведено, що затримання підозрюваного є тимчасовим запобіжним заходом.

Ключові слова: досудове розслідування, кримінальне провадження, заходи забезпечення, слідчий суддя, затримання особи, підстави затримання, завдання затримання.

У статті определены понятие и содержание обеспечения криминального судопроизводства. Охарактеризованы основные меры обеспечения криминального судопроизводства. Приведены основные причины применения мер предосторожностей. Определена мера пресечения «задержание лица». Очерчены юридические основания и задания задержания лица, которое подозревается в совершении преступления. Доказано, что задержание подозреваемого является временной предохранительной мерой.

Ключевые слова: досудебное расследование, криминальное осуществление, мероприятия обеспечения, следственный судья, задержание лица, основания задержания, задания задержания.

A concept and maintenance of providing of criminal realization are certain in the article. The basic measures of providing of criminal realization are described. Principal reasons over are brought in relation to application of measures of caution. The measure of suppression, detention of person, is certain. Legal grounds and tasks of detention of person that is suspected of commission of crime are outlined. It is well proven that detention suspected is temporal preventive after motion that, as a rule.

Key words: pretrial investigation, criminal realization, measures of providing, inquisitional judge, detention of person, grounds of detention, task.

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), затримання є тимчасовим запобіжним заходом, який застосовується з підстав та в порядку, передбаченому КПК України (ч. 2 ст. 176 КПК України) та входить до системи заходів забезпечення кримінального провадження (ч. 2 ст. 131 КПК України). Кримінальне процесуальне законодавство не містить чіткого визначення цілей затримання. Саме тому, як і будь-який інший запобіжний захід, затримання особи спрямоване на забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду тощо. Вказана проблема потребує наукового визначення та розроблення.

Питання застосування заходів забезпечення кримінального провадження вивчали такі вчені, як О.М. Бандурка, І.В. Гловюк, М.П. Климчук, Л.М. Лобойко, М.А. Погорельський, В.О. Попелюшко, В.В. Рожнова, В.В. Сташис, В.М. Тертишник, О.О. Юхно, О.Ю. Хабло, В.І. Фариник, О.Г. Шило, М.Є. Шумило та ін.

Метою статті є визначення поняття та змісту заходу забезпечення кримінального провадження шляхом затримання особи та порядок застосування його відповідно до КПК України.

Поняття заходів забезпечення кримінального провадження є новелою кримінального процесуального законодавства. Ч. 1 ст. 131 КПК України визначає, що метою застосування заходів забезпечення кримінального провадження є досягнення дієвості цього провадження. До заходів забезпечення кримінального провадження належать: виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; накладення грошового стягнення; тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади; тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна; затримання особи; запобіжні заходи. Серед запобіжних заходів виділяють особисте зобов'язання, особисту поруку, заставу, домашній арешт і тримання під вартою (ст. 176) [1].

Під заходами забезпечення кримінального провадження О.М. Бандурка розуміє передбачені КПК заходи примусового характеру, які застосовуються за наявності підстав та в порядку, встановленому

законом, з метою запобігання і подолання негативних обставин, що перешкоджають або можуть перешкоджати вирішенню завдань кримінального провадження, забезпеченню його дієвості [2, с. 367].

Незважаючи на гуманізацію суспільних відносин у сфері кримінального судочинства, а також посилення правових гарантій захисту особи, у кримінальному процесуальному законодавстві 2012 р. знайшов відображення один із найбільш суворих заходів забезпечення кримінального провадження – затримання особи за підозрою у вчиненні злочину. У середньому кожен четвертий підозрюваний у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів затримується в порядку, передбаченому ст. 208 КПК України (лише у 2017 р. за вчиненими 214 660 правопорушеннями було затримано 69 097 осіб, підозрюваних у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів) [3, с. 2]. У таких умовах здійснення посадовою особою правоохоронних органів неправомірного затримання неминуче заподіє істотну шкоду інтересам правосуддя, перешкоджає прийняттю законного й об'єктивного рішення за кримінальним провадженням. Більше того, подібне протиправне діяння дискредитує конституційну ідею побудови правової держави.

Затримання підозрюваного є тимчасовим запобіжним заходом, що полягає у триманні під вартою підозрюваного у вчиненні злочину, за який кримінальний закон передбачає покарання у вигляді позбавлення волі. Метою затримання підозрюваного є запобігання спробам: переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

Фактичні підстави застосування заходів забезпечення кримінального провадження – це наявність системи доказів, які вказують, *по-перше*, на вчинення певною особою злочину; *по-друге*, дають підстави для висновків про наявність обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться у клопотанні слідчого, детектива, прокурора; *по-третє*, вказують на можливість виконання завдань судочинства [4, с. 415].

Юридичною підставою застосування заходів забезпечення кримінального провадження є зазвичай мотивована ухвала слідчого судді або суду, у виняткових випадках – рішення слідчого, а *тимчасове вилучення* майна може здійснити кожен, хто законно

затримав особу в порядку, передбаченому ст. 207, 208 КПК України [5, с. 231].

Уповноважена службова особа, яка має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі – посадова особа оперативних підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби.

Без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, в порядку, передбаченому ст. 208 КПК України, можуть також слідчий і прокурор.

Особа, відповідно до ст. 209 КПК України, є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою. Тобто для такої форми затримання строк тримання підозрюваного починає спливати не з фактичного затримання особи, а з моменту доставляння її до правоохоронного органу.

Уповноважена службова особа, відповідно до ст. 208 КПК України, має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, лише у разі:

- 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;
- 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в т. ч. потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

Ч. 3 ст. 132 КПК закріплює основні підстави для застосування таких заходів примусу, оцінку яким зобов'язаний давати слідчий суддя в межах своїх повноважень щодо встановлення законності, виправданості та співрозмірності вказаних дій із характером протиправних дій, на нейтралізацію яких вони спрямовуються.

КПК чітко встановлює обсяг виключних повноважень слідчого судді щодо питання застосування заходів забезпечення кримінального провадження, у т. ч. затримання особи.

Так, В.І. Фаринник доводить, що рішення про обрання запобіжного заходу – дуже серйозний і відповідальний крок, адже будь-який запобіжний захід завжди пов'язаний з обмеженням особистої свободи людини і через це може застосовуватися лише за наявності дійсної на те необхідності, за вказаними в законі підставами та з додержанням визначеного процесуального порядку. В основі рішення про застосування того чи іншого запобіжного заходу завжди має бути сукупність конкретних доказів, які свідчать про необхідність попередження неналежної поведінки підозрюваного чи обвинуваченого [6, с. 4].

Необхідно зазначити, що завдання слідчого судді під час здійснення контролю за дотриманням

прав і свобод учасників кримінального провадження охоплює практично одноосібне встановлення меж та обсягу застосовуваного примусу з метою можливої мінімізації владного впливу на права, свободи та законні інтереси громадян.

На наш погляд, необхідно зосередити увагу на дослідженні й оцінюванні слідчим суддею тих фактичних даних, які в сукупності становлять т. зв. «обґрунтовану підозру». З цього приводу О.В. Каплін зазначає, що у будь-якому разі виникаюча підозра – це попередній висновок про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, припущення, яке потрібно перевірити й оцінити в сукупності зі всіма доказами, перш ніж обґрунтувати в обвинувальному акті твердження про вчинення цього кримінального правопорушення конкретною особою [7, с. 24].

Відповідно до вимог процесуального закону, підозра про вчинення особою, щодо якої застосовується запобіжний захід, кримінального правопорушення має бути обґрунтована матеріалами кримінального провадження. Отже, у розпорядженні слідчого, прокурора є отримані у визначеному законом порядку достатні дані, що свідчать про: 1) наявність ознак кримінального правопорушення, яке мало місце (такими даними можуть бути заяви, повідомлення про кримінальні правопорушення, документи, протоколи негласних слідчих (розшукових) дій тощо); 2) причетність конкретної особи, щодо якої ставиться питання про обрання запобіжного заходу, до скоєння цього кримінального правопорушення [8, с. 70–76].

За відсутності обґрунтованої підозри особа не може бути за жодних обставин затримана або взята під варту з метою примушення її зізнатися у злочині, свідчити проти інших осіб або з метою отримання від неї фактів чи інформації, які можуть бути підставою для обґрунтованої підозри [9]. Ухвалою апеляційного суду Львівської області від 25 січня 2016 р. скасовано ухвалу слідчого судді, оскільки слідчий суддя, приймаючи рішення, не врахував вимоги ст. 177 КПК України, не взяв до уваги зазначені в клопотанні слідчого обставини щодо обґрунтованої підозри М. у скоєнні тяжкого злочину, передбаченого ч. 1 ст. 307 КК України, та наведені доводи на підтвердження можливості переховування підозрюваного від органів досудового слідства та суду. Слідчий суддя не врахував дані про особу М., який не працює, постійно виїжджає за кордон, схильний до зловживання наркотичними засобами тощо. Колегія суддів постановила нову ухвалу, якою задовольнила клопотання слідчого та застосувала щодо підозрюваного М. запобіжний захід згідно зі ст. 183 КПК України у вигляді тримання під вартою строком на два місяці [10, с. 45].

На наше переконання, з метою уникнення перевищення меж необхідності під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження органами досудового розслідування та прокуратури, слідчий суддя, відповідно до ст. 194 КПК, під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу зобов'язаний встановити, чи доводять нада-

ні сторонами кримінального провадження докази обставини, які свідчать, крім наявності обґрунтованої підозри, також про наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст. 177 КПК, і на які вказує слідчий, прокурор, і недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні. Тому, оцінюючи наявність ризиків, варто звернутися окремо, оскільки від правильності дослідження поданих слідчому судді фактів залежить результат виконання завдань кримінального судочинства та мета застосування запобіжного заходу, яка полягає в забезпеченні виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків і дієвості досудового розслідування загалом.

М. Дерев'янюк слушно підкреслив, що у сфері кримінального провадження ризиком вважається конкретний вияв протидії досудовому провадженню, а також ситуативна характеристика процесу прийняття процесуального рішення [11, с. 78–80].

Під час вивчення кримінальних проваджень за злочинами у сфері обігу наркотичних засобів встановлено, що до таких ризиків належать: спроби переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; знищити, сховати або спотворити будь-яку з речей чи документів, що мають істотне значення для встановлення обставин.

Питання співмірності застосування заходу процесуального примусу до підозрюваного (обвинуваченого) зі ступенем тяжкості та характером негативних наслідків інкримінованого діяння необхідно вирішувати в полі діяльності виключно незалежного суб'єкта, яким постав слідчий суддя. Так, «згідно з мотивувальними частинами ухвал про застосування запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою, зазначені особи обґрунтовано підозрювалися у скоєнні тяжкого злочину проти громадського порядку та моральності, пов'язаного із погрозами застосування насильства, передбаченого ч. 1 ст. 294 КПК України, за який передбачено покарання виключно у вигляді позбавлення волі на строк до десяти років, саме тому існують ризики, що підозрювані можуть переховуватися від органів досудового розслідування та суду, незаконно впливати на свідків чи вчиняти інше кримінальне правопорушення або продовжать кримінальне правопорушення, у якому підозрюються, та іншим чином перешкоджатимуть кримінальному провадженню, у зв'язку з чим жоден із більш м'яких запобіжних заходів, ніж тримання під вартою, не буде достатнім для запобігання вищевказаним ризикам» [12].

Під час вивчення кримінальних проваджень за злочинами у сфері обігу наркотичних засобів під час розгляду клопотань про застосування запобіжного заходу, затримання особи були виявлені такі недоліки: незазначення певних відомостей у клопотанні, що мають важливе значення для правильного розгляду клопотання (22%); відсутність вказівки на правову кваліфікацію правопорушень (14%); відсутність правового обґрунтування заявлених клопотань,

чіткого викладення мотивів, якими обґрунтовуються клопотання (8%); недолучення до клопотань належного переліку документів або їх копій, неналежне за-свідчення документів (17%); незавернення печаткою підпису прокурора в клопотанні, що унеможливає перевірку його відповідності (4%); подання слідчими клопотань до слідчих судів поза межами строку, передбаченого КПК (12%); відсутність відомостей про дату вручення підозрюваному копії клопотання разом із долученими матеріалами (7%); відсутність постанови про продовження строку досудового слідства в матеріалах щодо продовження строку тримання під вартою кримінального правопорушення (33%); перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином та вчиняти інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується (21%).

Одним із основних заходів забезпечення кримінального провадження є затримання особи, що дає можливість уникнути протиправного тиску на слідство з боку підозрюваного та його оточення.

Щоб уникнути неправомірного затримання, першочергово слідчий суддя оцінює наявність обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Також визначається виправданість застосування дій такого ступеня втручання у права і свободи особи, про який зазначено в клопотанні слідчого, прокурора, з урахуванням відповідності потребам досудового розслідування та можливості виконання завдання, стосовно якого і звертається з клопотанням слідчий, прокурор.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль. Харків: Право, 2012. Т. 1. 693 с.
3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2017 р. К.: ГПУ, 2017. 22 с.
4. Тертишник В.М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. К.: Алерта, 2014. 440 с.
5. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. К.: Правова Єдність, 2017. 824 с.
6. Фаринник В.І. Особливості застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні. Юридичний вісник України. 2012. № 38. С. 4–8.
7. Капліна О.В. Судовий контроль у кримінальному провадженні: навч. посіб. Харків: Право, 2015. 87 с.
8. Никитина О.В. Сущность и значение судебного контроля при применении иных мер процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве (в порядке гл. 14 УПК РФ): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Казань, 2006. 224 с.
9. Чеботарь против Молдовы (Заявление № 35615/06). URL: <http://hpg.org/index.php?id=1359449527>.
10. Узагальнення судової практики розгляду слідчими суддями клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження відповідно у Львівській області за 2017 р. Львів: АС, 2018. 67 с.
11. Дерев'яно М. Зміст та поняття ризиків у кримінальному процесі. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2013. № 2. С. 78–80.
12. Висновок Тимчасової спеціальної комісії з перевірки суддів судів загальної юрисдикції від 07 квітня 2015 р. № 16/02–15. URL: http://www.vru.gov.ua/add_text/35.